

Цільова спрямованість як чинник аксіопсихологічного проектування особистості

Статтю присвячено надзвичайно актуальній і важливій проблемі цільової спрямованості особистості в контексті аксіопсихологічного проектування. На основі емпіричних даних, отриманих за допомогою проективної “Методики дослідження цільової спрямованості особистості” Я.В. Васильєва, проаналізовано кількісні показники структури цільової спрямованості студентів 4-го курсу спеціальності “Початкове навчання” і вчителів початкових класів віком 40-60 років. Зазначено, що серед її компонентів домінуючими є: у студентів – особиста сфера, дорослих – сімейна, взагалі по вибірці – особиста. В обох групах і в цілому по вибірці, на жаль, дуже низькі показники має дружня сфера, що характерно для суспільства з ринковою економікою. Отримані результати свідчать про те, що ринкові відносини в суспільстві суттєво впливають на цільову спрямованість його суб’єктів.

Ключові слова: цільова спрямованість особистості, аксіопсихологічне проектування.

Стаття посвячена необычайно актуальной и важной проблеме целевой направленности личности в контексте аксиопсихологического проектирования. На основании эмпирических данных, полученных при помощи проективной “Методики исследования целевой направленности личности” Я.В. Васильева, проанализированы количественные показатели структуры целевой направленности студентов 4-го курса специальности “Начальное обучение” и учителей начальных классов 40-60 лет. Отмечено, что среди её компонентов доминируют: у студентов – личная сфера, взрослых – семейная, в целом по выборке – личная. В обеих группах и в целом по выборке, к сожалению, очень низкие показатели имеет дружественная сфера, что характерно для общества с рыночной экономикой. Полученные результаты свидетельствуют о том, что рыночные отношения в обществе существенно влияют на целевую направленность его субъектов.

Ключевые слова: целевая направленность личности, аксиопсихологическое проектирование.

Актуальність проблеми. Кардинальні перетворення суспільної системи і зміни, що відбулися в українській спільноті, потребують переоцінки низки фундаментальних цінностей. Соціальні зміни, які обумовлюють необхідність прийняття кожним суб’єктом

відповідальності за власну долю, поступово утверджують у суспільній свідомості нову систему ціннісних орієнтацій. Актуальність розглядуваної проблеми визначається суперечностями між сучасними соціальними умовами, що ставлять особливі вимоги до формування системи ціннісних орієнтацій особистості, і недостатньою вивченістю психологічних факторів і механізмів її розвитку, а також слабкою розробленістю конкретних прийомів відповідного цілеспрямованого впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що вперше поняття диспозиції спрямованості використав В. Штерн у своїх дослідженнях, а термін “спрямованість особистості” В.С. Мерлін наприкінці 60-х років минулого століття як такий, що відображає уявлення про систему мотивів і узагальнених відношень, цінностей і переконань, властивих особистості. Проте спрямованість, як властивість останньої, учений експериментально не вивчав [6, с. 175, 178].

У психологічну науку словосполучення “спрямованість особистості” введено відомим радянським психологом С.Л. Рубінштейном [3, с. 9].

Наукові пошуки спрямованості особистості пов’язані з дослідженнями життєвих позицій (О.К. Корал, Ф.Ернст та ін.), стилів життя (А. Адлер, В. Петрасинський та ін.), активної позиції (Л.І. Божович та ін), ієрархічної структури мотивів (Л.І. Божович, Т.Є.Коннікова, М.С. Неймарк, В.Е. Чудновський та ін.), соціальної установки (Г.М. Андреева, Ш.А. Надірашвілі та ін.), особистісного смислу (О.М. Леонтьєв та ін.) тощо.

Стосовно цільової спрямованості, зауважимо, що як окрему проблему у психології її безпосередньо не вивчали. Деякі аспекти цього феномена та його висвітлення у зарубіжній психології розкрито у працях К.О. Абульханової-Славської, К. Левіна, О.В. Лішина, О.М. Леонтьєва, Б.Ф. Ломова, К. Обухівського та ін.

У сучасній українській психології з розглядуваної проблеми представлено чимало ґрунтовних теоретико-експериментальних і прикладних досліджень (С.Д. Максименко, В.А. Семиченко, Ю.М. Швалб та ін.). На особливу увагу заслуговує монографія Я.В. Васильєва “Футурреальная психология личности”, присвячена цільовій спрямованості як орієнтації на майбутнє, що проявляється через футурреальну функцію психічної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У психології серед системотвірних характеристик особистості виокремлюють її спрямованість (Л.І. Божович, К.М. Гуревич, Б.Ф. Ломов, С.Л. Рубінштейн, Д.І. Фельдштейн та ін.). Спрямованість, за С.Л. Ру-

бінштейном – це певні динамічні тенденції, що через домінуючі мотиви обумовлюють діяльність людини, виходячи з її цілей і завдань. Складовими спрямованості є: смисловий компонент, що характеризує її предметний зміст, і динамічний компонент (так звана “напруга”, пов’язана з джерелом спрямованості) [9]. На відміну від К. Левіна, С.Л. Рубінштейн не відокремлює динамічний компонент від смислового [12].

Спрямованість особистості пов’язують із системою стійко домінуючих мотивів, що визначають її цілісну структуру [1]. Ця система детермінує поведінку і діяльність людини, орієнтує її активність. Від спрямованості особистості залежить її “обличчя” в соціальному плані і те, якими власне моральними нормами і критеріями вона керується [7, с. 103]. З такими функціями спрямованості особистості складно не погодитися, оскільки вони визначають її як одну з провідних особистісних характеристик.

Змістовий бік спрямованості особистості, її ставлення до довкілля, інших людей і до себе обумовлює система ціннісних орієнтацій [5; 8, с. 637]. Ціннісні орієнтації виражають особистісну значущість соціальних, культурних, моральних цінностей, віддзеркалюючи ціннісне ставлення до дійсності. Цінності регулюють спрямованість, ступінь зусиль суб’єкта, визначають значною мірою мотиви й цілі організації діяльності. За В. Франклом, “цінності ведуть і притягують людину ... у людини завжди є свобода: свобода робити вибір між прийняттям і відкиданням пропонованого, тобто між тим, чи здійснити потенційний смисл, чи залишити його нереалізованим” [10, с. 246]. Цінність – єдина міра зіставлення мотивів [2, с. 122]. Окрім того, ціннісні орієнтації є важливим компонентом суб’єктної твірної активності та власне суб’єкта в ній [11, с. 196].

Становлення світу цінностей реалізується на межі реального та бажаного, суцього й належного, наявного і потрібного. В ціннісному виборі відбувається “народження” людини як такої. Цінності, відповідно, задають загальну спрямованість інтересам і устремлінням особистості; ієрархію індивідуальних переваг і зразків; цільову й мотиваційну програми; рівень домагань і престижних переваг; уявлення про належне та механізми селекції за критеріями значущості; міру готовності й рішучості (через вольові компоненти) до реалізації власного “проекту” життя.

Цінності проявляються і розкриваються через оцінки, які людина дає собі, іншим, обставинам тощо; її уміння структурувати життєві ситуації, приймати рішення у проблемних і виходити з конфліктних ситуацій; вибіркові лінії поведінки в екзистенційно

та морально забарвлених ситуаціях; уміння задавати і змінювати домінанти власної життєдіяльності.

Перш ніж здійснити важливу соціальну дію, доленосний учинок особа подумки його попередньо “програє”. При цьому основою її мислительної діяльності виступає когнітивна модель соціальної реальності, що формується онтогенетично, в процесі соціалізації особи та засвоєння нею традиційних форм поведінки і спілкування, зберігається у пам’яті й актуалізується в ситуаціях соціальної взаємодії. Оперуючи з когнітивною моделлю відображуваної дійсності, мислення людини оцінює те, що відбувається, разом з процесами уяви розробляє проекти майбутніх дій і прогнозує наслідки їх реалізації.

Отже, здатність рефлексувати свої моделі реальності, аналізувати та критично перетворювати конфігурації їх значущих компонентів, розробляти і втілювати в життя проекти їх творчої реконструкції – основа аксіопсихологічного проектування особистості [4, с. 17].

З метою вивчення зазначеного у назві статті феномена використано “Методику дослідження цільової спрямованості особистості” Я.В. Васильєва [3, с. 104-114].

У дослідженні взяли участь 93 особи (58 студентів спеціальності “Початкове навчання” віком 20-21 рік і 35 учителів початкових класів 40-60 років (початку ранньої і середньої дорослості за Г. Крайгом) жіночої статі з вищою освітою). Вибіркова сукупність відповідала генеральній сукупності за основними соціально-демографічними показниками: статеву приналежністю, віком, професією, освітою тощо. Дослідження проводили на базі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та Чернівецького інституту післядипломної педагогічної освіти.

Сутність вищезгаданої методики полягала в тому, що респондентам упродовж десяти хвилин необхідно було продовжити двадцять незавершених речень, що починаються словами “Я хочу ...” чи “Мені хочеться ...” (позиція 2, див. табл. 1), “провокувавши” у такий спосіб досліджуваних до постановки цілей, які відзеркалюють бажання і наміри особистості.

Після виконання цього завдання досліджувані заповнюють позиції 3-9 таблиці 1, де, відповідно, рангують речення за значущістю для себе; проставляють час, коли, на їх думку, кожне з написаних бажань може здійснитися; оцінюють їх (речення) від 0 до 10 балів, залежно від міри вираженості у кожного з опитуваних і проставляють номер кола спілкування чи сфери діяльності, до якої, на їх думку, відноситься кожне бажання.

Розглянемо сенс компонентів методики.

Позиція 2 табл. 1 – це вихідний перелік цілей, який є основним, оскільки від нього іде відлік усієї наступної роботи з цілями. Він віддзеркалює спонтанну і несвідому діяльність особистості, оскільки перед досліджуваними ніяких цілей не ставилося, окрім того, потрібно було бути відвертим і писати швидко через дефіцит часу. Ті цілі, що внесено в цей перелік, є змістом спрямованості особистості, і пізніше у вихідний перелік вносити корективи уже неможливо.

Таблиця 1

Бланк для отримання вихідних даних методики

№ п/п	Речення	З	Д	Р	М	Е	В	К
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Я хочу							
2	Я хочу							
3	Я хочу							
4	Я хочу							
5	Я хочу							
6	Я хочу							
7	Я хочу							
8	Я хочу							
9	Я хочу							
10	Я хочу							
11	Я хочу							
12	Я хочу							
13	Я хочу							
14	Я хочу							
15	Я хочу							
16	Я хочу							
17	Я хочу							
18	Я хочу							
19	Я хочу							
20	Я хочу							

Наступна – це колонка значущості цілей. На відміну від вихідного переліку, що віддзеркалює несвідому активність особистості, тепер цей список перебудовується на основі усвідомлення їх (цілей – І.Г.) значущості для особистості. Я.В. Васильєв переконаний в тому (і ми теж – І.Г.), що зіставлення цих переліків може дати важливу інформацію про особистість і її напруженість (за С.Л. Рубінштейном). Зіставлення двох колонок з цифрами (вихідного й переліку за значущістю) показує

також співвідношення несвідомих і свідомих процесів у структурі цільової спрямованості особистості.

Позиція 4 табл. 1 – дата, коли буде досягнута кожна конкретна мета. Це, мабуть, найважливіший показник, оскільки за його допомогою можна визначити, як далеко віднесені цілі в майбутне від ситуації теперішнього часу. Запропонована автором методики градація часових відрізків дозволяє структурувати цю віддаленість і описувати мовою математики. Наступні дві позиції таблиці майже ідентичні, тому що відображають самооцінку реалізації і можливостей особистого впливу на досягнення мети. При реалізації останньої ми визначаємо, як оцінює людина вже пройдену частину шляху до мети. Другий показник – залежність досягнення мети від власних зусиль, тобто свідчення впевненості у своїх силах і можливостях у майбутньому. Два інших показники (позиції 7 і 8 табл. 1) віддзеркалюють емоційне й вольове ставлення до кожної мети.

Позиція 9 табл. 1 слугує для виявлення правильності розуміння респондентами завдань дослідження, а також кодування цілей, коли зміст останніх невідомий, але можливе передбачення їх предметної віднесеності.

На основі отриманих результатів дослідження ми проводили їх статистичну обробку, яку здійснювали шляхом підрахунку кількості цілей, відсотків і знаходження середнього арифметичного для кожної зі сфер спрямованості в групах досліджуваних (для побудови графічного профілю). Передусім нас цікавила кількість цілей у кожній із семи сфер, розраховавши яку, можна визначити провідні для кожної особистості сфери. Отже, розглянемо змістову й кількісну характеристики сфер спрямованості.

Результати емпіричного дослідження представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Кількісні показники сфер цільової спрямованості особистості за “Методикою дослідження цільової спрямованості особистості” (Я.В. Васильєва), у %

Досліджувані	Назви сфер						
	Особиста	Інтимна	Сімейна	Дружня	Навчально-професійна	Суспільна	Самодіяльна
п = 58, (20-21 рік)	42,67	13,53	8,62	3,53	13,88	7,84	9,91
п = 35, (40-60 років)	28,0	4,57	31,29	6,71	8,14	18,43	2,86
Всього по вибірці	70,67	18,1	39,91	10,24	22,02	26,27	12,77

Особиста сфера цільової спрямованості охоплює цілі щодо піклування про себе, орієнтовані на власне Я. Вони переважно егоцентричні, меркантильні й утилітарні. Проте, до цієї ж сфери відносяться й цілі, спрямовані на підтримку здоров'я і на самовдосконалення. З усієї кількості цілей до особистої сфери у даних вибірках відносилося 495 (у студентів) і 196 (у дорослих), що склало 42,67 % і 28 % відповідно.

В *Віттимній* сфері цілі спрямовані на відносини з протилежною статтю, стосуються любові, зокрема і статевої, створення власної сім'ї, одруження, відтворення покоління. До цієї сфери в даних вибірках відносилися 157 і 32 цілі, що складає 13,53 % і 4,57 % відповідно.

Сімейна сфера містить цілі, пов'язані з батьківською сім'єю, батьками, бабусями і дідусями, братами й сестрами, рідною домівкою. Всього ця сфера включала 100 і 219 цілей (8,62 % і 31,29 % відповідно).

Дружня сфера зосереджує цілі, пов'язані з дружнім спілкуванням, друзями й іншими людьми, сумарне число яких дорівнює 41 і 47 (3,53 % і 6,71 % відповідно).

Навчально-професійна сфера є провідною у студентів. Їй приділено 161 і 57 цілей (13,88 % і 8,14 % відповідно).

Зміст цілей *суспільної* сфери охоплює загальнолюдські цінності, політичні та ідеологічні погляди, переконання, причому практична діяльність не пов'язана з професійною чи навчальною (або пов'язана опосередковано). Цілі зазначеної сфери також не пов'язані з дозволями. Кількість цілей даної сфери розподілено так: 91 і 129 (7,84 % і 18,43 % відповідно).

Самодіяльна сфера охоплює цілі, пов'язані з самостійною діяльністю, не нав'язані зовні, а здійснювані за власною ініціативою. Вказана сфера також відрізняється і від дозволя, що має розважальний характер, яке в такому контексті стосується особистої сфери. Всього в даній сфері було 115 і 20 цілей (9,91 % і 2,86 %).

Особливості структури цільової спрямованості особистості за середніми показниками по групах представлено на рисунку 1.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо:

1) спрямованість особистості передусім пов'язана з вибором нею тих цінностей, які пропонує суспільство, і які вона може реалізувати, розвивати чи навіть творити залежно від індивідуальних особливостей і обмежень довкілля;

2) індивідуальний вибір цінностей визначає зміст спрямованості особистості;

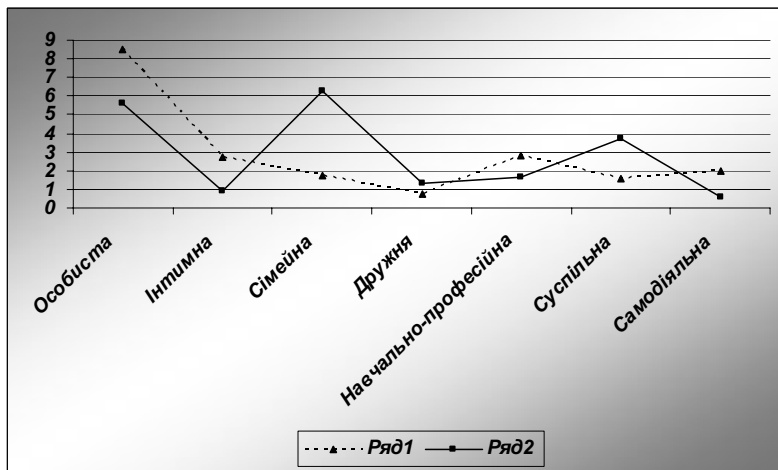

Рис 1. Графічний профіль структури цільової спрямованості особистості (за середніми показниками по групах)

Примітка. Ряд 1 – студенти (віком 20-21 року), ряд 2 – дорослі (віком 40-60 років).

3) проєктивна функція цільової спрямованості забезпечується стратегічністю, тобто здатністю планувати власне майбутнє, визначати головний вектор життєвого шляху, бачити перспективу свого розвитку, і реалістичністю, тобто здатністю співвідносити рівень складності поставленої мети зі ступенем ймовірності її досягнення;

4) із семи сфер цільової спрямованості особистості переважають: у студентів – особиста, дорослих – сімейна, в цілому по вибірці – особиста. В обох групах і в цілому по вибірці, на жаль, дуже низькі показники має дружня сфера, що характерно для суспільства з ринковою економікою. Отримані результати свідчать про те, що ринкові відносини в суспільстві суттєво впливають на цільову спрямованість його суб'єктів.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні рівневої структури цільової спрямованості особистості.

Список використаних джерел

1. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте / Л.И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
2. Василюк Ф.Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Ф.Е. Василюк. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 200 с.

3. Васильев Я.В. Футурреальная психология личности : [Монография] / Ярослав Васильевич Васильев. – Николаев : Изд-во “Илион”, 2007. – 519 с.
4. Гуляс І.А. Загальнопсихологічний формат вивчення проблеми аксіопсихологічного проектування особистості / І.А. Гуляс // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. – Одеса, 2010. – № 8. – С. 15-19.
5. Личность и её ценностные ориентации. Информ. бюллетень ИКСИ АН СССР. – М. : Наука, 1969. – Вып. 1-2. – 142 с.
6. Лишин О.В. Понятие “направленность личности” в отечественной и мировой психологии / Олег Всеволодович Лишин // Мир психологии. – 2008. – № 2 (54). – С. 175-185.
7. Мерлин В.С. Структура личности : характер, способности, самосознание. Учеб. пособие к спецкурсу “Основы психологии личности” / В.С.Мерлин. – Пермь : ПГПИ, 1990. – 110 с.
8. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: учебное пособие / [ред.-сост. Д.Я.Райгородский]. – Самара : Издательский Дом “БАХРАХ-М”, 2002. – 672 с.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии : в 2 т. / С.Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 2. – 328 с.
10. Франкл В. Человек в поисках смысла : введение в логотерапию / Виктор Франкл // Доктор и душа. – СПб. : Ювента, 1997. – С. 13-152.
11. Хайкин В.Л. Активность (характеристики и развитие) / В.Л. Хайкин. – М. : МПСИ ; Воронеж : НПО МОДЭК, 2000. – 448 с.
12. Lewin K. Dynamic theory of personality / Kurt Lewin. – N.Y. : McGraw Hill, 1935. – 286 p.

The article is devoted the extraordinarily actual and important problem of having a special purpose orientation personality in the context of the acsiopsohcolical planning. On the basis of empiric information, got through project “Method of research of having a special purpose orientation personality” of Ya.V. Vasil’eva, the quantitative indexes of structure of having a special purpose orientation of students of 4th course of specialist are analyses the “Elementary training” and teachers of initial classes 40-60 years. It is marked that among its components prevail: for students is the personal sphere, adults – domestic, on the whole on a selection – personal. In both groups and on the whole on a selection, unfortunately, a friendly sphere has very low indexes, that characteristically for society with a market economy. The got results testify that market relations in society substantially influence on the having a special purpose orientation of his subjects.

Keywords: having a special purpose orientation personality, acsiopsohcolical planning.

Отримано: 29.02.2011